

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 22 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2022 • 386-399

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1094884

KLASİK DÖNEM HANEFİ ÂLİMLERİN NESHE İHTİMALİ OLMAYAN DURUMLARDA HABERLERİN TE'ÂRUZUNA YAKLAŞIMI: HZ. PEYGAMBER'İN MEYMÛNE İLE EVLİLİĞİ

The Approach of Classical Period of Hanafî Scholars to Contradictory Narrations in Situations with No Possibility to Naskh: Marriage of the Prophet Muhammad with Maimûnah

Ayşegül TOPRAK

Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Rize, Türkiye
Res. Assist., Recep Tayyip Erdoğan University, Institute of Graduate Studies, Department of Basic Islamic Education, Rize, Turkey
aysegul.toprak@erdogan.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-5569-7779>

Yavuz KÖKTAŞ

Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Rize, Türkiye
Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan University The Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Education, Rize, Turkey
yavuz.koktas@erdogan.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-9765-1712>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 29.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 21.06.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2022

Bu makale, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde devam etmekte olan "Klasik Dönem Hanefî Fıkıh Usûlünde Mu'âriz Haberler Anlayışı" doktora çalışmasından üretilmiştir.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ayşegül Toprak-Yavuz Köktaş)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

KLASİK DÖNEM HANEFİ ÂLİMLERİN NESHE İHTİMALİ OLMAYAN DURUMLARDA HABERLERİN TE'ÂRUZUNA YAKLAŞIMI: HZ. PEYGAMBER'İN MEYMÛNE İLE EVLİLİĞİ¹

The Approach of Classical Period of Hanafî Scholars to Contradictory Narrations in Situations With No Possibility to Naskh: Marriage of the Prophet Muhammad with Maimûnah

Öz

Bu makale Hanefî âlimlerin neshe ihtimali olmayan durumlarda haberlerin te'âruzuna dair yaklaşımlarını ele alır. Bu araştırma konusu te'âruz gidermek amacıyla Hanefî âlimlerin ilk olarak neshe başvurdukları şeklindeki yaygın anlayışın etkisinde kalınmadan inceleme imkânı sunması bakımından önemlidir. Zira böylece Hanefî âlimlerin te'âruza dair yaklaşımları farklı bir açıdan incelenecek ve bu yaklaşımın daha sağlıklı şekilde yorumlanmasına zemin hazırlanacaktır. Bu amaç doğrultusunda Hanefî usûl anlayışının sistemleşme süreci boyunca farklı yaklaşımların yoğun olarak görüldüğü hicri ilk altı asırdaki âlimlerin görüşleri dikkate alındı. Hanefî usûl ve furû' eserlerinde neshe ihtimali olmayan durumlar çoğunlukla Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği meselesi üzerinden ele alındığı için ilgili konuya ait haber grubu örneklem olarak seçilmiştir. Bu kapsamda öncelikle te'âruz eden haberlere yer verilmiştir. Ardından ilgili konu hakkında görüş beyan eden Hanefî âlimlerin kullandıkları yöntemlere dair detaylı bilgi mukayeseli olarak sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Mu'âraza konusunda sınırlı bir alana ışık tutan bu araştırma sonucunda Hanefî âlimlerin çoğunluğunun te'âruz giderme yöntemlerini uygulama konusunda birbirlerinden farklı hareket ettikleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte çoğunluğunun te'âruz -farklı biçimlerde olsa da- tercih yöntemiyle çözüme kavuşturduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Fıkıh, Te'âruz, Hanefî, Nesih, Tercih.

Abstract

This article discusses the Hanafî scholars' approaches to the transmission of narrations in cases where there is no possibility of abrogation. This research topic is important in terms of providing the opportunity to examine without being influenced by the common understanding that Hanafî scholars first resorted to abrogation to eliminate the discrepancy. Thus, Hanafî scholars' approaches to contradiction will be examined from a different perspective and the groundwork will be prepared for a healthier interpretation of this approach. For this purpose, the views of scholars in the first six centuries of Hijra, when different approaches were seen intensely throughout the systematization process of the Hanafî method, were considered. Since the situations that are not likely to be abrogated in Hanafî usûl and furû' works are mostly discussed over the issue of the Prophet's marriage with Maimûnah, the narration group on the relevant subject has been chosen as a sample. In this context, first, the hadîths involved has been given. Then, detailed information about the methods used by Hanafî scholars who expressed their opinions on the relevant subject was presented and evaluated comparatively. As a result of this research, which sheds light on a limited field on contradiction, it has been understood that the majority of Hanafî scholars act differently from one another in applying the methods of eliminating conflict. However, it has been revealed that most of them have resolved the dispute - although in different ways- by the method of preference.

Keywords: al-Ĥadîth al-Fiqh, Contradiction, al-Ĥanafî, al-Naskh (Abrogation), Preference.

¹ Makalenin son şeklini almasında yazı hakemlerinin ciddi katkıları bulunmaktadır. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim.

GİRİŞ

Mu'âriz haberler fıkhi hükümlerin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmeleri nedeniyle klasik dönemden günümüze kadar İslami ilimler içerisinde büyük ölçüde dikkatleri çeken bir problemi gündeme getirmiştir. Zira Hz. Peygamber'in yoruma açık olmayacak şekilde belirli bir konu hakkında birbirinden farklı şer'î hükümler ihtiva eden ifadeler kullanması ihtimal dâhilinde değildir. Dolayısıyla söz konusu ifadelerdeki tutarsızlığın çeşitli şekillerde giderilmesi için ciddi bir çaba gösterilmiş ve bu probleme karşı çözüm odaklı birtakım yöntemler geliştirilmiştir. Bunlar nesih, tercih, te'vil, tevakkuf ve ıskât yöntemleridir. Te'âruzu gidermede kullanılan bu yöntemlerin uygulanışında bazı İslâmi ekoller arasında sıralama farklılığı olduğu ve Hanefî âlimlerin ilk olarak neshe başvurdukları şeklinde yaygın bir kanaat mevcuttur.² Bu çalışmada Hanefîlerin haberlerdeki çelişkiler karşısında nasıl bir yol izledikleri araştırılmaktadır.³ İlgili bağlamda neshe ihtimali olmayan durumlardaki tutumları incelenmektedir; zira bu şekilde Hanefî âlimler bahsi geçen yaygın kanaatten bağımsız olarak değerlendirilmiş olacaktır.

Hanefîlerin mu'âraza anlayışlarına yönelik müstakil olarak Halil İbrahim Turhan tarafından hazırlanmış bir makale bulunmaktadır.⁴ Turhan makalesinde Hanefî usûl eserleri kapsamında hicri ilk beş asırdaki âlimlerin mu'âriz haberlere dair yaklaşımlarına genel hatlarıyla yer verir. Bu makalede neshe ihtimali olmayan te'âruz durumlarına dair klasik dönem Hanefî âlimlerin görüşlerine detaylı ve mukayeseli bir biçimde yer vermeyi hedefledim. Bu araştırma neshe sıkça başvurdukları ithamıyla karşı karşıya kalan Hanefîlerin neshe ihtimal olmadığına ne gibi yolları kullandıklarını ortaya koyan ilk çalışma olması bakımından önemlidir. Makale konusunun örnekleme olarak seçilen Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği konusunu fıkhi düzlemde ele alan başka bir makale de Fatih Çınar tarafından hazırlanmıştır.⁵ Çınar çalışmasında fıkhi mezhepler arasındaki tartışmalara yer vererek muhrimken evliliğin caiz olup olmadığı yönündeki kanaatleri ortaya koymaya çalışmıştır. Bu makalede ise yalnızca ilgili konuyu ihtiva eden bir rivâyet grubunu örneklem olarak seçtim. Bu rivâyet grubunu dikkate alarak neshin uygulanmadığı durumlara ilişkin Hanefî âlimlere ait tutumları sergilemeyi amaçladım.

Neshe ihtimali olmayan durumlarda Hanefîlerin te'âruz anlayışını konu edinen bu çalışma Hanefî usûl anlayışının sistemleşme süreci boyunca farklı yaklaşımların yoğun olarak görüldüğü hicri ilk altı asır Hanefî âlimleri ile sınırlandırıldı. İlgili kapsamda görüşlerine ulaşılabilen âlimler Şeybânî (ö. 189/805), İsâ b. Ebân (ö. 221/836), Tahâvî (ö. 321/933), Kerhî (ö. 340/952), Cessâs (ö. 370/981), Kudûrî (ö. 428/1037), Debûsî (ö. 430/1039) ve Kâsânî'dir (ö. 587/1191). Makalede öncelikle neshe ihtimali olmayan durumların örnekleme olarak Hz. Peygamber'in Meymûne ile olan evliliği hakkındaki tezat haber gruplarını zikredeceğim; ardından yukarıda bahsi geçen âlimlerin kanaatlerine mukayeseli olarak yer vereceğim; ayrıca her bir âlim mu'ârazayı giderme konusunda tercih, te'vil ve ıskât yöntemlerinden hangisini kullanmışsa vurgu yapmak amacıyla bu ifadeleri metin içerisinde italik olarak yazacağım. Buna ek olarak zikri geçen Hanefî âlimlerin neshin uygulanmadığı durumlardaki te'âruzu giderme yaklaşımlarına ilişkin değerlendirmeler yapacağım.

² Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr fî usûli'l-fıkhi'l-câmi' beyne iştilâheyi'l-Hanefiyye ve's-Şâfi'iyye*, nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî (Kahire, 1351/1932), 362; Muhibbullah b. Abdışşekûr el-Bihârî, *Kitâbu Müsellemeti's-subût* (Kahire: el-Matba'atu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, 1326/1909), 2/152; Abdülâlî Muhammed b. Nizâmeddin el-Leknevî, *Fevâtihü'r-rahâmût bi şerhi Müsellemi's-sübût* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002), 2/235-258; Abdülmecîd Türkmânî, *Dirâsâtun fî usûli'l-hadîş 'alâ menheci'l-Hanefiyye*, nşr. Muhammed Abdülhalim en-Nu'mânî (Menşûrâtu Dâri Nu'mân - Mektebetü's-Saade, 1430/2009), 506.

³ Bu konuya dikkatimi çektiği için saygıdeğer Hocam Halil İbrahim Turhan'a teşekkür ederim.

⁴ Halil İbrahim Turhan, "Hicrî İlk Beş Asırda Hanefî Fıkıh Usûlünde Mu'âriz Haber Nazariyesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (2017), 1825-1872.

⁵ Fatih Çınar, "İslam Fıkıhına Göre İhramlı Halde Evlilik", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (2020), 186-205.

NESHE İHTİMALİ OLMAYAN DURUMLARDA⁶ HANEFİ ÂLİMLERİN HABERLERİNİN TE'ÂRUZUNA YAKLAŞIMLARI

Neshe ihtimali olmayan durumlar aralarında öncelik-sonralık ilişkisi kurulamayacak durumları ifade eder. Diğer bir ifadeyle aynı zaman, mekân ve taraflarla sadece bir kez gerçekleştiği bilinen olayları kapsar. Bu gibi konularda birbirine zıt hükümler gerektiren iki haber grubu nakledilirse bu haberlerdeki te'âruz nesih yoluyla çözümlenemez. Örneğin Hz. Peygamber'in Meymûne ile ihramlı ya da ihramsızken evlendiği, Berire azad edildiğinde kocasının hür ya da köle olduğu, Hz. Peygamber'in kızı Zeynep'in kocasına eski mi yoksa yeni nikâhla mı döndüğü ve Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi gününde Kâbe'de namaz kılıp kılmadığına yönelik rivâyet grupları böyledir. Bu rivâyet grupları Hanefî usûl ve furû' eserlerinde çoğunlukla Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği meselesi üzerinden ele alınmıştır. Diğer meseleler aynı konu başlığı içerisinde sadece örnek mahiyetinde zikredildiği ve benzer paralelde değerlendirildiği için tekrara düşmemek adına bu makalede çoğunlukla Meymûne rivayeti üzerinden meseleyi ele alacağım. Bununla beraber yer yer meselenin anlaşılabilmesi adına farklı örneklem gruplarına da değineceğim.

Hız. Peygamber'in Meymûne ile evliliği hakkında birbirine mu'âruz şekilde aktarılan haber grupları ikiye ayrılır.⁷ Bu haber gruplarından birinde Hz. Peygamber'in Meymûne ile evlenirken ihramlı olduğu;⁸ diğer haber grubunda ise ihramsız olduğu⁹ ifade edilir. Hz. Peygamber'in hayatında bir kez yaşandığı bilinen bu olay üzerine iki farklı hüküm ortaya çıkaran bu haberlerde öncelik-sonralık ilişkisi kurulamadığı için aralarındaki te'âruzun nesihden daha farklı bir biçimde çözülmesi gerekir. Bu te'âruzu gidermek amacıyla farklı yöntemler takip eden Hanefî alimlerin açıklamalarına aşağıda kronolojik olarak yer verip hangi yöntemi benimsediklerini tespit etmeye çalışacağım.

Yukarıda bahsi geçen haber gruplarından Hz. Peygamber'in ihramlıyken evlendiğine dair rivayetlerden biri İbn Abbâs kanalıyla; ihramsızken evlendiğine dair haberlerden biri ise Yezîd b. el-Esâm tarikiyle günümüze ulaşır. Şeybânî bu iki rivâyet arasında sıhhat bakımından bir mukâyese yaparak İbn Abbâs'ın hadisinin kabule daha şayan olduğuna vurgu yapar. Zira ona göre İbn Abbâs'ın fihhi bilgisi ve ilmi yönü Yezîd'den daha iyidir¹⁰; ayrıca Şeybânî İbn Abbâs'ın, Meymûne'nin kız kardeşinin oğlu olması dolayısıyla hiç kimsenin bu konuyu ondan daha iyi bilemeyeceğini savunur.¹¹ Bu açıklamalarından yola çıkılarak Şeybânî'nin söz konusu hadisler

⁶ "Neshe ihtimali olmayan durumlar" ifadesi Hanefî âlimlerin yer verdiği bir kullanım değildir. Buradaki ve başlıktaki "neshe ihtimali olmayan" ifadesi bana ait bir kullanımdır. Bahsi geçen durumlara dair haberler tekrarı olmayan olayları içerdiği için duruma uygun düşmektedir. Bu nedenle ihtisar niyetiyle ilgili ifadeyi burada ve metin içerisinde birkaç yerde daha kullandım.

⁷ Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği hakkındaki haberler aynı zamanda muhrimken nikâh yapmaya dair şer'î hüküm ortaya koymak amacıyla delil getirilir. Bu hükme delil getirilen haberler arasında Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliğinden bağımsız şekilde gelen naslar da mevcuttur. Örneğin "Hac sırasında kadına yaklaşmak (...) yoktur" (el-Bakara 2/197) ayeti ve "Muhrim kimse nikâhlanamaz" manasındaki Osman b. Affân [Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *eş-Şahîh*, (Beyrut: Dârül-Cil, 1334/1916), "Nikâh", 49, 50, 51, 52, 53; Ebû Abdillâh el-Asbahî İmâm Mâlik, *Muvaţta'* (Abu Dabi: Mü'essesetü Zeyd b. Sultan, 1425/2004), "Hac", 366] ve Süleyman b. Yesâr'dan; (İmâm Mâlik, "Hac", 366) yine Âişe'den "Hz. Peygamber bazı hanımlarıyla muhrimken evlendi" [Ebu'l-Hasen Emîr İbn Balabân, *Şahîhi İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân (el-İhsân fî takrîbi Şahîhi İbn Hibbân)*, nşr. Şu'ayb el-Arnâut (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1414/1993), 9/440] şeklinde nakledilen genel nitelikli haberler böyledir. Ben bu makalede neshe ihtimali olmayan te'âruz durumlarını incelediğim için burada hususi olarak Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği üzerine olan haberleri ele aldım. Diğer bir ifadeyle bu makalenin konusunu sadece bir kez yaşanmış olaylar üzerine iki farklı hüküm ifade eden haberler teşkil ediyor. Bu evlilikten bağımsız şekilde aktarılan diğer rivayetler ise farklı bağlamlara sahip olabileceği için neshe ihtimali olan haberlerdir. Dolayısıyla makalenin bu başlığındaki temel argümanlarımı yalnızca Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliğini konu edinen haberlerle sınırlı tuttum.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *eş-Şahîh*, nşr. Muhammed Zühêyr b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Nikâh", 31; Müslim, "Nikâh", 55.

⁹ İmâm Mâlik, "Hac", 366; Müslim, "Nikâh", 54.

¹⁰ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne*, nşr. Mehdî Hasen el-Geylânî (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1982), 2/217.

¹¹ Ebû Abdillâh el-Asbahî Mâlik b. Enes, *Muvaţta'* (*Şeybânî rivâyeti*), nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif (Kahire: Vizâretü'l-Evkâf Re'isu'l-Meclisi'l-A'lâ li's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1414/1993), 149.

arasındaki çelişkili durumu gidermek için bir *tercihte* bulunduğunu söylemek mümkündür. Şeybânî neshe ihtimali olmayan bu gibi durumlarda sıhhat bakımından bir tercihe başvursa da aynı niteliğe sahip başka bir olay hakkında farklı hareket etmiştir. Olay iki kişinin belirli bir su hakkında iki zıt haber aktarmasına ilişkindir. Bu iki kişiden biri suyun temiz olduğunu, diğeri kirli olduğunu söylerse Şeybânî'ye göre böyle bir durumda iki rivâyet arasında tercihe götüreceği bir unsur mevcut değilse her iki haber de amelden düşürülmelidir.¹² Şeybânî'nin aynı niteliğe sahip iki haber grubu için iki farklı yöntem uygulaması onu kendisiyle çelişir bir pozisyonda göstermektedir. Zira bir tarafta Hz. Peygamber'in evliliği için sıhhate dair değerlendirme yaparak rivâyetlerden birini tercih ederken diğer tarafta iki haberi de ıskât ettirir. Söz konusu durumdaki çelişkiyi fark etmiş olan Cessâs kirli su ve temiz su örneğinin Hz. Peygamber'in evliliğinin benzeri bir durum olmadığını; dolayısıyla aynı şekilde değerlendirilemeyeceğini ifade eder. Nitekim Hz. Peygamber'in evliliği şer'î ahkâma taalluk eden bir meseledir. Su örneği ise şer'î bir hüküm ortaya koymayan günlük olayları temsil eder. Ayrıca şer'î konularda aktarılan haberler arasındaki ihtilafı çözümlerken dini bir nassı asıl olarak telakki edip başka bir duruma kıyas yapmak mümkündür; ancak su örneğindeki çelişkili haberlerden hangisine itibar edileceğine yönelik dini bir asıl mevcut olmadığı için böyle bir kıyas mümkün olmaz.¹³ Dolayısıyla Şeybânî'nin sularla ilgili hüküm konusunda böyle bir ıskâta gitmesi caizdir.¹⁴ Cessâs'ın bu açıklaması Şeybânî'nin hakiki olarak çelişkiye düştüğü kabul edildiğinde iltifata şayandır. Ancak burada Şeybânî'nin sularla ilgili açıklamasını daha dikkatli incelediğimde kendisinin "*birini diğerine tercih edebilecek bir karine olmadığında*" ifadesiyle bunu kayıtlaması dikkatimi çekti. Daha net olarak ifade etmem gerekirse Şeybânî sular hakkındaki görüşünde de tercihe başvuracak bir karine olmadığı takdirde ıskâta gitmektedir. Bunu fark etmem üzerine Şeybânî'nin neshe ihtimali olmayan diğer konulara (Berîre'nin azat edilmesi, Hz. Zeynep'in Ebu'l-Âs'a dönmesi vb.) dair görüşlerini araştırmam gerekti. Zira bu haberlere dair açıklamaları Şeybânî'nin bu konudaki görüşü hakkında bir ipucu sağlayabilirdi. Bu araştırma sonucunda Şeybânî'nin ilgili haberler konusunda herhangi bir çelişkiden söz etmediğini gördüm. Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi: Diğer rivâyet gruplarına dair bir yorum getirmediğine göre bu grupları sıhhat bakımından birbirine denk görmüyordur. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in evliliğine dair rivâyetleri birbirine denk gördüğü için kendine özgü bir tercih kriteri getirmek durumunda kalmış ve İbn Abbâs'ın ilmi yönünün ve fihhi bilgisinin Yezîd'den daha iyi olduğunu düşünerek İbn Abbâs'ın haberini tercih etmiştir. Belki de böyle bir üstünlük unsuru bulamasa da sıhhat seviyeleri eşit olacağı için Hz. Peygamber'in evliliğine dair haber gruplarında da ıskâta gidip onları da hiç aktarılmamış kabul edecekti. Ancak böyle bir durum ilgili konu hakkındaki fihhi hükmü değiştirirdi. Çünkü bu olaydaki asli durum Hz. Peygamber'in ihramsız olmasıdır. Hiç şüphesiz Şeybânî'nin bunu yapıp yapmayacağını hiçbir zaman bilemeyeceğiz; ancak uyguladığı yöntemin temel mantığını bütüncül olarak dikkate aldığım da vardığım netice bu doğrultudadır. İkincisi: Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği hakkındaki bahsi geçen açıklamayı, karşıt görüşteki rivâyeti de aktarmak mecburiyetinde olduğu için yapmış olabilir. Zira ilgili rivâyete Mâlik b. Enes'ten naklettiği *Muvaţta'* nüshasında yer vermektedir.¹⁵ Diğer bir deyişle burada karşıt rivâyeti aktardığı için onu neden tercih etmediğini açıklamak durumunda kalmıştır. Zira Şeybânî kendine ait hadis kitaplarında bu muhalif haberi aktarmamıştır. Yalnızca *Hücce'*inde bu haberi zikretmiştir; orada da yüksek ihtimalle Medine Ehli'ne cevap verme niyetiyle hareket etmiştir. Netice itibarıyla Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği hakkındaki mu'âriz haberlerde de sıhhat denkliği görmüş olsaydı ve tercihe götüreceği bir karine bulamasa da burada da ıskâta gidebilirdi. Ancak birbirlerine denk olmadıklarını düşündüğü için aralarında tercih yapmıştır. Zira sularla alakalı zıt haberlerde de tercih etmeye yönelik bir karinenin mevcut olması halinde bu doğrultuda karar verecekti.

¹² Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-Uşûl*, nşr. 'Uceyl Câsim en-Neşemî (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1405/1984), 3/167.

¹³ el-Cessâs, *el-Fuşûl*, 3/167-168.

¹⁴ el-Cessâs, *el-Fuşûl*, 3/169.

¹⁵ Mâlik b. Enes, *Muvaţta'* (*Şeybânî rivâyeti*), 149.

Îsâ b. Ebân ise bu te'âruzu çözümlenmeye yönelik herhangi bir girişimde bulunmaksızın iki rivâyetin de *ıskât* edilmesi gerektiğini savunur. Zira ona göre her iki rivâyet de sıhhat açısından birbirine denktir ve usûl kaideleri (şevâhidu'l-usûl)¹⁶ bakımından birinin diğerine karşı bir üstünlüğü yoktur; diğer bir ifadeyle bu usûl kaideleri söz konusu rivâyetlerden herhangi birini desteklemez. Bundan dolayı her iki hadisin de hükmü geçersiz kabul edilir ve bu rivâyetler âdeta hiç aktarılmamış gibi düşünülerek böyle bir evliliğin durumu, bu nakillerin vürutlarından önceki asli hükmü üzere bırakılır.¹⁷

Îsâ b. Ebân'ın buradaki *ıskât* kararının, ilgili rivâyetlerin sadece bir kez yaşandığı bilinen bir olay hakkında olmasından ileri geldiği söylenebilir. Zira Hz. Peygamber'in Meymûne ile yalnızca bir kez evlendiği bilinmektedir. Dolayısıyla buradaki iki fiilin farklı zamanlarda gerçekleştiğine dair bir yorum yapmak mümkün değildir. Aynı şekilde birinin diğerinden önce aktarılmış olma ihtimali de yoktur; çünkü iki ravi de aynı kimselerin nikâhından bahsetmektedir. Yine Îsâ b. Ebân'a göre her iki hadisin de sıhhat bakımından birbirine üstünlüğü bulunmadığı için bu da Îsâ b. Ebân tarafından bir tercih unsuru olarak görülmez. Dolayısıyla bu ve benzeri durumlarda Îsâ b. Ebân'a göre geriye tek seçenek kalır; o da bütün rivâyetlerin *ıskât* edilmesidir.

Araştırma konusu olan rivâyetler üzerindeki mu'ârazayı gidermek amacıyla Tahâvî'nin, Şeybânî'nin sıhhat bakımından yaptığı mukâyesenin daha geliştirilmiş bir halini uyguladığı söylenebilir. Tahâvî te'âruz eden tüm rivâyetleri bir arada zikrederek bunların isnad yönünden ayrıntılı bir analizini yapar. Şöyle ki:

Tahâvî'nin zikrettiğine göre ihramlı iken nikâh yapmanın câiz olduğuna dair rivâyetler İbn Abbâs ve Âişe'den; ihramlı iken nikâh yapılamayacağına dair hadisler Osmân b. Affân, Ebû Rafî' ve Yezîd b. el-Asam'dan nakledilmektedir. Bu sahabelerden gelen tarikler sırasıyla şu şekildedir:

1. İbn Ebî Necîh > Mücâhid > Atâ > İbn Abbâs
Abdullah b. Tâvus > babası > İbn Abbâs
İkrime > İbn Abbâs - Saîd b. Cübeyr > İbn Abbâs
Amr b. Dînâr > Câbir b. Zeyd > İbn Abbâs¹⁸
2. Ebû Avâne > Muğîre > Ebu'd-Duhâ > Mesrûk > Âişe¹⁹
3. Nebîh b. Vehb > Ebân b. Osmân > Osmân b. Affân²⁰
4. Matar > Rebî'a b. Ebî Abdірrahmân > Süleyman b. Yesâr > Ebû Râfi'²¹
5. Meymûn b. Mihrân > Yezîd b. el-Asam²²

Tahâvî'ye göre ihramlı iken nikâh yapılabileceğine dair hadisi İbn Abbâs kanalıyla nakleden Atâ, Tâvus, İkrime, Saîd b. Cübeyr ve Câbir b. Zeyd rivâyetleri sağlam ve fihhi bakımdan üstün kişilerdir. Bunun yanı sıra onlardan bu hadisi nakletmiş olan Amr b. Dînâr ve İbn Ebî Necîh de rivâyetlerine itibar edilen kimselerdir. Diğer yandan Tahâvî ihramlı kişinin nikâhının durumuna ilişkin Âişe'den aktarılan hadisin de İbn Abbâs'ın rivâyeti ile aynı doğrultuda

¹⁶ "Usûl esasları" olarak çevirisi yapılan "şevâhidu'l-usûl" kavramı rivâyetler arasındaki te'âruzu gidermek amacıyla Îsâ b. Ebân tarafından uygulanan ilkeleri ifade eder. Îsâ b. Ebân iki rivâyet te'âruz ettiğinde bunlardan herhangi birinin hükmüne yönelik bir icmâ' bulunmadığında ve aralarını uzlaştırmak mümkün değilse ve hangi rivâyetin daha önce aktarılmış olabileceğine dair bir karine yoksa; ayrıca sıhhat bakımından da eşit seviyedelerse bu ilkeleri uygulayabilir. [Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-Usûl*, nşr. 'Uceyl Câsim en-Neşemî (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1405/1985), 3/164-165]. Eğer bu rivâyetler usûl esasları tarafından da desteklenmiyorlarsa Îsâ b. Ebân'a göre her iki nakil de amelden düşürülmelidir (el-Cessâs, *el-Fuşûl*, 3/168).

¹⁷ el-Cessâs, *el-Fuşûl*, 3/169-170.

¹⁸ Ebû Ca'fer Ahmed et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âşâr*, nşr. Muhammed Seyyid Cadelhak - Muhammed Zührî en-Neccâr (Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 1415/1994), 2/268-269.

¹⁹ et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âşâr*, 2/269.

²⁰ et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âşâr*, 2/268.

²¹ et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âşâr*, 2/268.

²² et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âşâr*, 2/268.

olduğunu ve bu aktarımın da sıhhat bakımından hiç kimsenin eleştiremeyeceği bir isnadla geldiğini iddia eder.²³ Buna karşılık Tahâvî ihramlının nikâh yapmasının câiz olmadığı yönündeki rivâyetlerin isnadlarında zayıflık bulunduğunu kaydeder. Tahâvî'ye göre Osmân b. Affân'dan gelen isnadla yer alan Nebîh b. Vehb'in ilmi yönü ne İbn Abbâs tarikinindeki Amr b. Dînâr ve Câbir b. Zeyd; ne de Âişe senedindeki Mesrûk kadar sağlamdır. Eğer bir tercih yapılması söz konusu olacaksa bu tercih, kesinlikle İbn Abbâs ve Âişe'nin senedlerinde bulunan ilmi ve fıkhi yönleri daha kuvvetli şahıslardan yana olmalıdır. Yine Ebû Râfi'den gelen rivâyetin de sıhhat bakımından kusurlu olduğunu kaydeden Tahâvî, söz konusu senedde yer alan Matar el-Varrâk'ın, hadisi delil getirilemeyen bir kimse olduğunu ifade eder. Üstelik ihramlının nikâhını câiz görmeyenlere göre bile onun hadisinin delil olarak gösterilmediğini vurgular. Aynı şekilde Tahâvî, Yezîd b el-Asam'dan aktarılan senedin de sağlam olmadığını söyler. Zira Amr b. Dînâr'ın İbn Şihâb'a aktardığına göre Yezîd'in bu rivâyeti zayıftır; ayrıca Yezîd de ilim ehli bir kimse olmaktan çok uzaktır.²⁴ Yapmış olduğu ayrıntılı açıklamalardan görüldüğü üzere Tahâvî sıhhat bakımından bir mukâyese yaparak ihramlı iken nikâh yapmanın câiz olduğu yönündeki İbn Abbâs hadisinin evlâ olduğunu söyleyerek bir tercihte bulunur. Esasında Tahâvî, Şeybânî ve Kerhî'nin bahsi geçen te'âruzunu ortadan kaldırma yolunda uyguladığı tercih yöntemini kullanmış olsa da ikisinden de farklı bir izahla bunu temellendirmeye çalışmıştır. Şeybânî yalnızca İbn Abbâs'ın Yezîd'e karşı olan ilmi üstünlüğünü ve Meymûne'ye olan yakınlığını öne sürerek bir tercihte bulunur. Buna mukabil Tahâvî benimsemiş olduğu kanaati birçok yönden destekleyerek ve aynı zamanda hadis alanındaki uzmanlığını da kullanarak muhaliflerine karşı ciddi bir eleştiride bulunur.

Ancak Kerhî rivâyetlerin iskatına veya sıhhat bakımından mukayesesine başvurmadan da bu te'âruz giderebilecek yeni bir yöntem başvurur. Kerhî'nin bizatihi geliştirmiş olduğu bu yöntem aynı zaman ve mekân içerisinde yalnızca bir kez gerçekleştiği bilinen olaylarda asli durumun değişmesi ihtimaline dairdir. Başka bir ifadeyle aynı zaman ve mekânda gerçekleştiği bilinen bir olay hakkında iki farklı hükme yol açacak mu'âriz rivâyetler gelirse bunlar arasından yeni bir duruma işaret eden haber kabul edilmelidir (*el-Müsbıt evlâ mine'n-nâfi*). Çünkü Kerhî'ye göre asli durumu ifade eden kişi yeni durumdan habersizdir; dolayısıyla onun haberi geçersiz sayılmalıdır. Bu yöntemden hareketle Hz. Peygamber'in Meymûne ile evlenirken ihramsız olduğunu söyleyen Yezîd'in, Hz. Peygamber'in ihrâma girdiğini bilmediği varsayılır ve ihramlı olduğunu söyleyen İbn Abbâs'ın rivâyeti kabul edilir.²⁵ Kerhî aynı şekilde Berîre'nin azat

²³ et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âşâr*, 2/270.

²⁴ et-Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âşâr*, 2/270.

²⁵ el-Cessâs, *el-Fuşûl*, 3/168. Cessâs'ın, bu yöntemi uygulayan kişi için yalnızca "el-Hasan" ismini kullanması yöntemin kime ait olduğu noktasında bir belirsizliğe neden olmaktadır. Bu belirsizliği gidermek adına *el-Fuşûl* adlı eserin bütün baskılarının ve şerhlerini incelememe rağmen burada bahsi geçen el-Hasan isimli kişinin kim olduğuna dair kesin bir yargıya varamadım. Bununla birlikte bu konuda üç ihtimalden bahsedilebilir: Birincisi bu kişinin Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, ikincisi el-Hasan b. Ziyâd, üçüncüsü de Ebu'l-Hasan el-Kerhî olduğudur. İlgili kaideyi zikredilmiş olduğu yerin siyak-sibakı ve Şeybânî'nin söz konusu hadisler arasındaki te'âruza dair görüşleri incelendiğinde bu kişinin Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî olamayacağı açıkça görülür. Zira ihramlı kimsenin nikâhı konusunda bahsi geçen yöntemle varılan sonuç ile Şeybânî'nin ulaştığı netice aynı olsa dahi bu sonuca gidişatları farklıdır. Şöyle ki: Şeybânî İbn Abbâs'ı ilmi ve fıkhi yönden daha ileride gördüğü için onun rivâyetini tercih etmiştir. Fakat bu yöntemde ise tamamen farklı bir tercih unsuru geliştirilerek yeni bir bilgi içeren rivâyetin öncelenmesi söz konusudur. Bunun yanı sıra metnin devamında bu yöntemle dair örnekler zikredilirken kirli su ve temiz su örneği verilir. Bu örneğe göre bir kişi suyun temiz olduğunu söylerken bir başkası kirli olduğunu iddia eder. Söz konusu yöntemi benimseyen âlim (el-Hasan), suyun temiz olduğunu söyleyen kişinin, o suyun içerisine kir bulaştığını bilmediğini; bu yüzden o suya kirli hükmünün verilmesi gerektiğini dile getirir (*el-Cessâs, el-Fuşûl*, 3/168). Ancak Şeybânî'ye göre iki kişiden biri, suyun temiz olduğunu diğeri de kirli olduğunu söylerse iki haberin de düştüğüne ve suyun bu haberler nakledilmeden önceki asıl haliyle temiz olduğuna hükmedilir (*el-Cessâs, el-Fuşûl*, 3/167). Böylece el-Hasan adlı kişinin ulaştığı netice ile Şeybânî'nin vardığı sonuç arasında hüküm farklılığı meydana gelmiş olur. Bu da el-Hasan isimli şahsın Şeybânî olamayacağını açık bir biçimde gösterir. Öte yandan *el-Fuşûl*'ün farklı bölümleri araştırıldığında Şeybânî için genellikle "Muhammed" veya "Muhammed b. el-Hasan" ya da "Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî" isimlerinin kullanıldığı görülür. Ayrıca el-Hasan ismi onun babasının adı olduğundan Şeybânî için tek başına bu ismin kullanılması uygun değildir. Dolayısıyla el-Hasan adlı kişi Şeybânî'den başkası olmalıdır. İlgili şahsın el-Hasan b. Ziyâd olması ihtimali düşünüldüğünde ise bu olasılığın daha uzak olduğu görülür. Zira el-Hasan b. Ziyâd'ın diğere usûl ve furû' eserleri üzerinden yaptığım tetkiklere göre Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği konusunda herhangi bir görüşü bulunmamaktadır. Geriye kalan tek ihtimale göre bu kişinin

edildiğinde kocasının hür mü yoksa köle mi olduğuna dair muarız haberleri de yine bu teoriyle açıklamıştır. Ona göre Berîre'nin kocasının köle olduğunu söyleyen kişi yeni durumdan; diğer bir deyişle hürriyetine kavuştuğundan habersizdir. Hz. Peygamber'in kızı Zeynep'in, kocası Ebu'l-Âs'a eski nikâhla mı yoksa yeni bir nikâhla mı döndüğü meselesindeki ihtilaflı rivayetleri de bu kapsamda değerlendirir. Ayrıca Şeybânî'nin iskata başvurarak çözümlendiği kirli su ve temiz su örneğinin de bu minvalde değerlendirilmesi gerektiğini savunan Kerhî suyun temiz olduğunu söyleyen kişinin, içerisine kir bulaştığı bilgisine sahip olmadığı görüşündedir. Dolayısıyla bu durumda kirli olduğunu söyleyen kişi yeni bir durumu haber verdiği için onun haberine itibar edilmelidir. Kerhî geliştirdiği bu yöntem sayesinde iki haber grubunun tümünden iskâtına engel olmuş ve tearuzu gidermek için bir tercih kriteri geliştirerek en azından rivayetlerden biriyle amel edilmesine olanak sağlamıştır. Başvurmuş olduğu bu teoriden hareketle Kerhî'nin neshe ihtimali olmayan bu gibi durumlarda *tercih* yöntemini kullandığı ortaya çıkar.

Cessâs bu te'âruzu ortadan kaldırmak için kendinden önce bu konuda görüş beyan eden Hanefî âlimlerden (İsâ b. Ebân'ın iskât teorisi dışında) istifade eder. Ona göre Şeybânî'nin belirtmiş olduğu gibi Yezîd, İbn Abbâs'a ilmi ve fıkhi yönden denk değildir. Bu bakımdan İbn Abbâs'ın rivâyeti tercih edilmelidir. İlgili açıklamasıyla Cessâs'ın sıhhat yönünden bir karşılaştırma yoluyla böyle bir sonuca yöneldiği anlaşılır. Fakat Cessâs bu açıklamayla yetinmeyip kendi görüşünü Kerhî'nin "*müsbît nâfiden evlâdır*" teorisinin geliştirilmiş bir haliyle de destekler. İlgili bağlamda Cessâs'a göre bu iki rivâyet grubundan biri belli bir aslı ortaya koyarken (بان عليه أصل) diğeri bu aslın gereğini değiştiren (ناقل عنه) bir hüküm getiriyorsa hüküm getiren rivâyet kabul edilir.²⁶ Böyle bir yaklaşım sayesinde asli durumun değişmesi halinde de müsbît haber hükmü değiştiren; nâfi haber ise asli temsil edeceği için söz konusu teori geçerliliğini korumaya devam etmiş olur.²⁷ Teorinin geliştirilmiş halini Meymûne ile evlilik hakkındaki haberlere uyguladığında rivâyetlerden birinin hüküm ortaya koyarken diğerinin hüküm ifade etmediğini tespit eder ve hüküm ifade eden rivâyetin kabule daha şayan olması gerektiğini söyler. Bu durumda Hz. Peygamber'in Meymûne ile evlenirken ihrâmlı olması, ihramlıyken nikâh yapmanın cevâzına dair bir hüküm ortaya koyduğundan Cessâs, İbn Abbâs'ın bu doğrultudaki rivâyetini *tercih* eder.²⁸ Cessâs'ın burada sözünü ettiği *hüküm ifade etmekten* maksadı ilgili rivâyetten yola çıkılarak şer'î bir hükme varılıp varılmayacağını vurgulamaktır. Şöyle ki: Yezîd esasında herhangi bir hüküm ortaya koymak amacıyla değil de yalnızca vakayı bildirmek için bu hadisi aktarmıştır. Başka bir ifadeyle Yezîd'in rivâyetindeki "*Hz. Peygamber helâl iken evlendi*" ile "*Hz. Peygamber evlendi*" ifadesi arasında fark yoktur. Çünkü helâl olması zaten Hz. Peygamber'in asli durumunu ifade eder. İbn Abbâs'ın rivâyetinde ise asli hali değiştirilmiş özel bir durumdan hüküm ortaya koymak amacıyla söz edilir. Böylece İbn Abbâs Hz. Peygamber'in evliliğini "*muhrimken*" ifadesiyle kayıtlamak suretiyle belirli bir şer'î hükme varılmasına imkân sağlamış olur.

Haberlerin hüküm ifade etme boyutunu te'âruzu gidermede bir tercih unsuru olarak telakki etmesi Cessâs'ın mu'arız haberleri çözüme kavuşturma yolunda tercih yönteminin alanını genişlettiği söylenebilir.

Ebu'l-Hasen el-Kerhî olması gerekir (İlgili şahsın Ebu'l-Hasan el-Kerhî olduğuna dair fikrini benimle paylaşan saygıdeğer Hocam Halil İbrahim Turhan'a teşekkür ederim). Nitekim Ebu'l-Hasan el-Kerhî'nin Hanefî fıkhnın sistemleşmesine olan katkıları düşünüldüğünde bunun gibi teori ortaya koyan yöntemlerin ona ait olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Ayrıca Kerhî'nin fıkıh usûlüne dair görüşlerinin yer aldığı bir çalışmada Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliğine dair rivâyetlerdeki çelişkinin giderilmesi hususunda Kerhî'ye nisbet edilen bir görüş yukarıda zikredilen yaklaşım ile örtüşmektedir [Hüseyn Halef el-Cebûrî, *el-Akvâlu'l-uşûlüyye li'l-İmâm Ebi'l-Hasen el-Kerhî* (Mekke, 1409/1988), 117]. İşte bütün bu hususlar göz önüne alındığında el-Hasan adlı kişinin Ebu'l-Hasan el-Kerhî olması gerektiği ve burada müstensih tarafından ismin baş kısmındaki "Ebu" kelimesinin sehven silindiği anlaşılmaktadır.

²⁶ el-Cessâs, *el-Fuşûl*, 3/169.

²⁷ Bu hususa aşağıda Debûs'nin söz konusu teoriye yönelik muhalif görüşlerini ele alırken ayrıntılarıyla yer verdiğim için burada detaya inmedim. Aşağıda yer alan açıklamalara başvurulduğunda bu husus daha da netleşecektir.

²⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Cessâs, *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî*, nşr. İsmetullah İnayetullah Muhammed - Said Bektaş (Beyrut - Medine: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Dârü's-Sirâc, 1431/2010), 4/371.

Muhâliflerinin Nebîh b. Vehb'in "*İhramlı kimse nikâh yapamaz*" şeklindeki rivâyetini delil getirerek ona karşı çıkmaları üzerine Cessâs, buradaki nikâh ifadesinden kastın zıfâf olduğunu söyleyerek söz konusu hadisi *te'vîl* eder.²⁹ Tahâvî ise önceki sayfalarda değinildiği üzere bu hadisi İbn Abbâs ve Âişe'nin rivâyetlerine göre zayıf bulduğu için tercih etmediğini dile getirmişti. Fakat Cessâs burada uzlaştırma yolunu seçerek rivâyeti doğrudan devre dışı bırakmaya yönelik bir yaklaşımı uygun bulmadığını gösterir. Ancak burada uyguladığı *te'vîl* hem ilgili meseledeki tali bir unsura yönelik olduğu hem de muhaliflerine cevap niteliği taşıdığı için Cessâs'ın bu açıklaması ilgili *te'ârûz* hakkında bütüncül bir yaklaşıma götürecektir argümanı sağlamaz. Ayrıca ana rivâyet grupları arasında çeşitli kaideler geliştirerek tercih yöntemine alan açmaya çalışması sebebiyle burada net bir şekilde tercihe gittiğini kabul etmek gerekir. Yine bu *te'ârûz* gidermede tercih yoluna başvurduğuna dair diğer bir argüman kitabında mu'âraza türlerinden bahsederken ilk olarak "*ravi hatası sebebiyle gerçekleşen mu'âraza*"ya örnek olarak Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliğini zikretmesidir.³⁰ Cessâs'a göre burada iki raviden birinin kesinlikle hata yapması sonucu bu tür tezat haberler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ravilerden hangisinin hatalı olduğunun tespit edilip aralarından birinin hükmü sabit kılınmalıdır.

Kudûrî Meymûne'nin evliliği hakkındaki mu'ârız haberleri muhaliflerinin itirazları ve onlara verdiği cevaplar üzerinden ele almaktadır. Bu yüzden onun *te'ârûz* çözümlemedeki yönteminin daha net anlaşılabilmesi için burada konuyu itiraz-cevap formatında işlemenin uygun olacağını düşündüm. Bu izahların ardından *te'ârûz*a yönelik getirmiş olduğu çözümü tespit etmeye çalışacağım.

Konuyla ilgili karşıt rivâyetleri bir arada zikreden Kudûrî kendi görüşüyle örtüşen rivâyetler arasından ilk olarak Âişe'den Hz. Peygamber'in bazı hanımlarıyla muhrimken evlendiğine dair hadisi³¹ delil getirir. Bunun üzerine muhalifleri bu habere Yezîd ve Ebû Râfi'³² rivâyetleri üzerinden itiraz eder. Kudûrî bu iki haberin esasında birbirlerini nefyetmediklerini söyler; çünkü Âişe hadisi Meymûne'nin durumuyla ilgili değildir ve genele hitap eden bir içeriğe sahiptir. Diğer bir deyişle Hz. Peygamber'in bir kadınla helâl iken evlenmesi başka bir zaman muhrimken evlenmesi hükmüyle tezat teşkil etmez. Dolayısıyla bu iki rivâyet grubu kendi içinde çelişki doğurmaz. Diğer taraftan Meymûne ile evliliğinde muhrim olduğunu dile getiren İbn Abbâs hadisiyle çelişki gündeme gelir. Çünkü burada aynı durum ve kişilerden bahsedilmektedir. Kudûrî burada doğrudan her iki rivâyetin de sıhhat durumunu tespit etmeye yönelerek İbn Abbâs senedini Yezîd ve Ebû Râfi' den gelen tariklerden daha sabit gördüğünü söyler; çünkü Ebû Râfi' tarikindeki Süleyman b. Yesâr, Ebû Râfi' ile karşılaşma ihtimali olmamasına rağmen isnadda onunla kendisi arasında hiç kimseyi zikretmez.³³ Yezîd rivâyetine gelince bunun da Meymûn b. Mihrân tarikiyle nakledildiği ifade ediliyor ancak rivâyetin aslında Meymûn b. Mihrân yoktur diyen Kudûrî, Meymûn'dan aktarıldığı iddia edilen aynı meyandaki Safiyye binti Şeybe rivâyetinin de münker olduğunu söyler. Buraya kadar Kudûrî'nin rivâyetler arasındaki sıhhat konusunda titiz bir tutum içerisinde olduğu görülüyor. Ayrıca muhaliflerine haberlerin muhtevalarını yorumlayarak değil; isnadların sıhhat dereceleri üzerinden cevap vermektedir. Yine aynı tutumu devam ettirerek muhaliflerinin öne sürdüğü Matar el-Verrâk'ın İbn Abbâs ve Âişe'den karşıt görüşle örtüşen bir rivâyetini de ravilerini taz'îf ederek saf dışı bırakır: Kudûrî'ye göre bu haberi Matar'dan aktaran kişi Selâm b. Süleyman Ebu'l-Münzir'dir; ki onun hadisleri metruk kabul edilir.³⁴ Ardından muhalif âlimlerden İbn Abbâs'ın hadiste vehim sahibi biri olduğu ve bu evliliğin gerçekleştiği sırada çocuk yaşta olduğu itirazı gelir. Kudûrî buna karşılık İbn Ömer'e ait "*Muhrim kimse evlenemez*" haberini reddetmesi üzerine İbn Abbâs'ın bu hususta birçok sika raviden nasıl destek görebildiğini sorgulamalarını ister. Çocuk yaşta olduğu

²⁹ el-Cessâs, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 4/372.

³⁰ el-Cessâs, *el-Fuşûl*, 3/161.

³¹ İbn Balabân, *Şahîh*, 9/440.

³² Yukarıda da işaret edildiği gibi her iki raviden de Hz. Peygamber'in Meymûne ile evlenirken helâl olduğuna dair rivâyetler gelmektedir.

³³ Ebû'l-Hüseyn Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, nşr. Muhammed Ahmed Serrac, Ali Cuma Muhammed (Kahire: Darûs-Selâm, 1427/2006), 4/1835.

³⁴ el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, 4/1836.

itirazına gelince Kudûrî yaşça büyük kimselerin rivâyetlerini daha küçük olanlarınkine tercih etmek gibi bir yaklaşıma sahip olmadığını söyler. Ona göre İbn Abbâs şahit olduğu olayları hafızasında tutabilen biridir. Diğer taraftan çocuk yaşta birinin teşehhüt ve tefsir konularındaki rivâyetleriyle neden ihticâc ettikleri sorusunu da muhaliflerine yönelterek bu iddialarını da çürütür. Bunun üzerine muhalifler Ebû Râfi‘in evliliği yapan kişiler arasında elçi olduğunu öne sürerek bu evliliğe dair detayları daha iyi bilebileceğini ima eder. Kudûrî bu itiraz karşısında ilk defa ilgili haberlere yönelik bir yorumlamaya gider ve şöyle söyler: “Ebû Râfi‘ Hz. Peygamber’in ihramlı olmadığı (helâl olduğu) bilgisiyle onun yanından ayrılmış olabilir ve Hz. Peygamber daha sonrasında Ebû Râfi‘in haberi olmaksızın ihrama girmiş olabilir.” Dolayısıyla Ebû Râfi‘ kendisinde olan bilgi gereği böyle bir rivâyet aktarmış olabilir. Kudûrî’nin böyle bir te’vile başvurmasının sebebi aslında Ebû Râfi‘in rivâyetini kurtarmak değil; gelen itirazın metnin muhtevasına yönelik olması nedeniyle böyle bir cevaba mecbur kalmasıdır; zira Ebû Râfi‘ isnadını zaten daha en başından problemlili bulduğunu ifade etmişti. Ayrıca bu te’vilin hemen ardından ortaya atılan itiraza karşı verdiği cevap da bu düşünceyi desteklemektedir. Nitekim muhalifler Meymûne evlilik akdinin taraflarından biri olduğu için bu durumu en iyi bilenlerdendir şeklinde itiraz ettiklerinde de ilgili rivâyet senedinin zayıflığıyla buna karşı çıkar.³⁵ Hatta bu zayıflığı Ömer b. Abdilaziz’den gelen bir rivâyetin içeriğiyle de destekler. Rivâyete göre Ömer b. Abdilaziz Meymûn b. Mihrân’a muhrimken evlilik konusunu Yezîd’e sormasını emreder, Yezîd de nikâh sırasında Hz. Peygamber’in helâl olduğunu söyler. Atâ bu konuyla ilgili der ki: “Biz bu bilgiyi Meymûne’den aldık ve Hz. Peygamber’in onunla muhrimken evlilik yaptığını duyuyorduk”. Kudûrî’ye göre Yezîd bu hadisi Meymûne’den almış olsaydı Atâ biraz önceki cümlesinde bunu mutlaka haber verirdi.³⁶ Bütün bu itirazlar ve cevaplar Kudûrî’nin açık bir şekilde iki haber grubu arasındaki te’âruzu *tercih* yöntemini kullanarak çözüme kavuşturduğunu gösteriyor. Diğer yandan bu kanının oluşmasında yeterli argüman sağlanmış olsa da Kudûrî’nin muhaliflerinin söz konusu haberlerin muhtevalarına yönelik itirazlarına verdiği cevaplara da burada değinmek isterim. Zira aktarılan her bilgi farklı bir yoruma ve değerlendirmeye açıktır.

Ebû Râfi‘in sahabeden birinin eşliğinde nikâh için heyet olarak gönderildiği habere göre Hz. Peygamber Medine’den çıkmadan önce nikâhlanmıştır. Muhalifler, Hz. Peygamber’in Zu’l-Huleyfe mikatında ihrama girdiği bilindiğine göre İbn Abbâs’ın nikâh vaktinden haberdar olmadığını iddia ederler.³⁷ Buradaki itirazı daha açıkça ifade etmem gerekirse İbn Abbâs Hz. Peygamber’in ihramlı olduğunu ancak ve ancak Zu’l-Huleyfe’den sonraki bir bölgede karşılaştıysa bilebileceği için nikâhın -yakın zamanda olsa dahi- hangi zaman diliminde gerçekleştiğini bilemeyecektir. Dolayısıyla Hz. Peygamber Medine’den çıkmadan önceki haliyle; yani ihramsızken de nikâh yapmış olabilir. Özetle muhaliflerin buradaki itiraz noktası İbn Abbâs’ın nikâh zamanını bilmemesi nedeniyle nikâh sırasında Hz. Peygamber’in durumunu da bilemeyeceği yönündedir. Kudûrî bu itirazı yine muhaliflerinin ihticac ettiği başka bir rivâyet üzerinden cevaplar. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber Meymûne’yle Serif denen bölgede nikâhlanmıştır. Serif bölgesi de Mekke’ye yakın olduğundan Hz. Peygamber bu mevkiye kadar ihramı geciktirmeyecektir. Nikâh burada gerçekleştiyse Hz. Peygamber ihramlıdır ve İbn Abbâs nikâhın ihramlıyken yapıldığını biliyordur. Diğer taraftan bu paragrafın baş kısmında zikrettiğim haberde geçen Medine’den çıkmadan önce yapıldığı iddia edilen nikâh ise Kudûrî’ye göre nikâh için heyet gönderilmesi olarak yorumlanabilir ve bu direktifin ardından Hz. Peygamber Serif bölgesine vardıklarında nikâh yapmış olabilir.

Kudûrî yukarıdaki rivâyetlerin muhtevalarına yönelik yorumlarına Kerhî’ye ait “*el-müsbit evlâ mine’n-nâfi*” kaidesine başvurarak devam eder ve İbn Abbâs’ın akit sırasında Hz. Peygamber’in muhrim olduğunu bilmesi nedeniyle onun haberinin daha üstün olması gerektiğini savunur. Çünkü bu durumu bilmeyen kişiye göre daha fazla bilgiye sahiptir; dolayısıyla farklı bir durum ortaya koyan (müsbit) haber tercih edilmelidir. Diğer taraftan aynı

³⁵ el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, 4/1837.

³⁶ el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, 4/1838.

³⁷ el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, 4/1838.

rivâyet grubu üzerinden biri diğerinden sonra yapılmış olabilecek iki akdin varlığı ihtimalini tartışır. Bu ihtimale göre ravilerden biri Hz. Peygamber helalken nikâh yaptığına tesadüf etmiştir; diğeri ise muhrimken. Kudûrî'ye göre bir kimsenin muhrimken nikâhlandığını görmek pratik alanda istifadeye açık olduğu için ona itimat edilmelidir. Aksi durumu bildiren haberin pratikte bir faydası yoktur.³⁸ Diğer bir ifadeyle burada iki farklı zamanda akit yapılması ihtimali de Hz. Peygamber'in muhrimken nikâh yaptığı gerçeğini nefyedemez.

Yukarıda zikredilen tüm bu hususlar çerçevesinde Kudûrî'nin buradaki te'ârûza yaklaşımını bütüncül bir şekilde anlayabilmek için yeterli argümanın sağlandığını düşünmekteyim. Görüldüğü üzere Kudûrî öncelikle söz konusu haberlere yönelik muhalifler tarafından yapılan yorumlara detaylı bir şekilde isnad değerlendirmesi yaparak cevap veriyor. Ardından muhalifler tarafından yapılan muhteva analizlerine de yer veriyor. Buradan çıkan sonuca göre Kudûrî te'ârûz durumunda haberleri te'vil edebildiği halde buna öncelik vermeyip isnadlar üzerinden mukayese yaparak görüşüne uygun olan rivâyet grubunu *tercih* etmektedir. Kudûrî'nin önce isnad; ardından metin analizi yapması belki de kullandığı bir yöntem olarak değerlendirilebilir; ancak böyle bir durumda karşıt rivâyetlerin isnadlarını sistematik olarak taz'if etmesi anlamsız kalacaktır. Gerçek niyeti te'ârûzu te'vil yoluyla çözüme kavuşturmak olsaydı bunu zaten isnadlara değinmeksizin yapabilirdi. Fakat bilhassa sened mukayesesine titiz bir tutumla başvurması zaten karşıt rivâyet grubunu reddettiğini açıkça gösteriyor. Daha sonrasında yaptığı muhtevaya yönelik yorumlar dönemin cedel anlayışının bir ürünü olarak kabul edilebilir.

Debûsî neshe ihtimali olmayan durumlara dair ihtilafın çözümüne Kerhî'ye ait "*müsbit nâfiden evlâdir*" ilkesini sorgulayarak başlar. Debûsî'ye göre haberlerde işaret edilen müsbitlik ve nâfilik durumu, belirtilen olaylara göre değişiklik arz edeceği için bu ilke mu'âraza konusunda işlevsel sayılmaz. Ayrıca bazı Hanefî âlimlerin bu ilkeyi uygulamadığını veya değiştirerek uyguladığını savunur. Bu görüşünü birkaç örnek üzerinden gerekçelendirmeye çalışan Debûsî ilk olarak Şeybânî'ye atıfta bulunur. Şeybânî'ye göre iki kişiden biri bir suyun temiz olduğunu, diğeri de kirli olduğunu söylese her iki rivâyet de amelden düşürülür ve hüküm aslına irca ettirilir; daha net ifadeyle suyun temiz olduğuna hükmedilir. Debûsî bu noktada suyun kirli olduğunu söyleyen kişinin haberinin yeni bir durum ortaya koyan müsbitliğe işaret etmesine rağmen bu ilkenin Şeybânî tarafından tatbik edilmediğine vurgu yapar. Ayrıca İbn Ömer ve İbn Abbâs'ın fecrin doğup doğmadığına dair iki kişiden gelen iki zıt haberi duyduğunda onlara itibar etmeyip fecir doğmamış gibi su içmelerini de bu minvalde değerlendirir. Şeybânî'nin böyle durumlarda daha farklı tercih unsurları kullandığını da ekler.³⁹ Fakat Debûsî'nin buradaki itirazını ilmi zeminde anlamlandırmanın güç olduğunu ifade etmem gerek. Zira her şeyden önce aralarında neredeyse iki asır gibi bir zaman dilimi bulunan iki âlim söz konusudur ve Debûsî'nin garip bir şekilde henüz 2./9. asırda karşılaştığı te'ârûza dair bir çözüm getirmiş olan Şeybânî'nin neden 4./11. asırda Kerhî tarafından aynı konuda beyan edilmiş bir teoriyi uygulamadığını sorgulamak gibi bir anakronizme düştüğü görülüyor. Hatta henüz ilk asırda yaşanmış bir olayı bile aynı paralele değerlendirerek daha da zorlama bir yaklaşım sergiliyor. Diğer taraftan sözü geçen sahabilerin ve Şeybânî'nin bahsi geçen durumlarda uygulamamış olmaları hem bu teorinin pratikte uygulanabilirliğine engel olmaz hem de Kerhî'yi kendi içinde çelişir bir pozisyona sokmaz. Çünkü Kerhî hem suyla hem de fecirle alakalı hususta yeni bir durumu haber veren rivâyeti tercih etmektedir. Dolayısıyla teorinin kendi içerisinde tutarlılığı vardır.

Kerhî'nin teorisine yönelik itirazlarına devam eden Debûsî müsbit olan haberin daha doğru olacağı yaklaşımını reddederek yine temiz su ve kirli su örneğiyle bu görüşü gerekçelendirmeye çalışır. Bu doğrultuda su, akan bir yerden doldurulduğunda ya da temiz bir kaba koyulduğunda onun temiz veya kirli olduğu zaten kesin olarak anlaşılacaktır der.⁴⁰ Daha

³⁸ el-Kudûrî, *et-Tecrid*, 4/1838.

³⁹ Ebû Zeyd Abdullâh ed-Debûsî, *Takvîmu'l-edille fi usûli'l-fıkh*, nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2000), 218.

⁴⁰ Salim Özer, *Debbusi'nin "el-Esrar fi'l-usul ve'l-furu" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1997), 565.

net olarak ifade etmek gerekirse suyun temiz veya kirli olduğu temiz bir kaba konulduğunda zaten yakinen anlaşılacaksa müsbet ve nâfiyi tespit etmeye neden gerek duyulsun? Debûsî'nin buradaki yaklaşımı meseleyi oldukça dar bir perspektifle değerlendirdiği kanısını uyandırıyor; hatta fakih kimliği düşünülürken bu durum daha da hayret verici bir hal alıyor. Çünkü herhangi bir suyun temizliği veya necasetine dair hüküm onu sadece bir kaba koymakla tespit edilemez. Bilindiği üzere bir su kuyusuna fare gibi küçük hayvanların düşmesi durumunda bile suyun temiz sayılabilmesi için kuyudan 20 veya 30 kova su çekilmesi gerekir. Söz gelimi bir su kuyusu hakkında iki kişi zıt hükümler içeren haberler aktarmış olsun. Bunlardan biri içine fare düştüğünü söylese; diğeri de temizdir dese bu kuyudan çekilen bir kova suya sadece bakmak onun temiz olduğuna hükmedilmesi için yeterli değildir. Dolayısıyla necaseti haber veren kişiye itibar etmek ihtiyat gereği daha uygundur. Öte yandan Şeybânî'nin sulara dair verdiği ıskât hükmüne gelecek olursam kendisinin sistematik bir hadis değerlendirme usûlüne sahip olmaması,⁴¹ bu iki habere dair ortaya koyduğu hükmü sorgulamak açısından yeterli bir argüman sayılabilir. Ayrıca sonraki dönemlerde İsa b. Ebân ve Cessâs dışında Şeybânî'nin sular hakkındaki görüşünü destekleyen (araştırmanın sınırları dâhilinde) başka bir Hanefî âlim yoktur.⁴² Bununla birlikte Cessâs, Şeybânî'nin yalnızca suyun durumu hakkındaki görüşünü desteklerken şer'î hükme medar olan meselelerde yine Kerhî'nin teorisini benimsemektedir.⁴³

Yukarıdaki itirazı gerekçelerini arttırarak kuvvetlendirmeye çalışan Debûsî bu sefer Hz. Peygamber'in Meymûne'yle evliliğiyle ilgili haberleri gündeme getirir. Debûsî'ye göre bu evlilikle ilgili asli duruma yönelik bir farklılık müsbet ile nâfinin yer değiştirmesine neden olmuştur. Şöyle ki: Hz. Peygamber'in *ihrama girdikten sonra* evlendiği konusunda görüş birliği vardır. Esas ihtilaf noktası ise ihramlıyken mi yoksa ihramdan çıktıktan sonra mı bu evliliği yaptığı üzerinedir. İhrama girdikten sonra evlendiği konusundaki görüş birliği, bu olaydaki asli durumu Hz. Peygamber'in ihramlı olmasına çevirir. Asli durum Hz. Peygamber'in ihramlı olması ise ihramsız olduğunu söyleyen kişi yeni duruma işaret eden müsbet haberi aktarmıştır. Muhrimken evlendiğini haberi ise nâfi konumunda kalır. Bu durumda tercih ne şekilde yapılmalıdır? Debûsî Hanefî âlimlerin ilgili konudaki tercihlerini Yezîd'den daha sağlam olması nedeniyle İbn Abbâs'tan yana yaptıklarını söyler.⁴⁴ Diğer bir deyişle burada Hanefîlerin te'âruz konusunda "*Müsbet nâfiden evlâdir*" ilkesini dikkate almadıklarını ima eder. Çünkü ilgili kaideye göre Hanefîlerin ihramsızken nikâh yapıldığı haberini tercih etmeleri gerekirdi. Fakat onlar sıhhat bakımından bir tercihe başvurmuş; müsbet ve nâfi haberi aramaya çalışmamışlardır. Debûsî'nin bu değerlendirmelerinden hareketle iki itiraz noktası gündeme getirilebilir: Birinci itiraz Hz. Peygamber'in ihrama girdikten sonra nikâh yapmış olması üzerindeki görüş birliğine yöneliktir. Bu konu hakkında iki karşıt görüşe ait delil getirilen tüm rivâyetleri görmeme rağmen Hz. Peygamber'in bu evliliği ihrama girdikten sonra yaptığını açıkça ifade eden veya bunu ima eden bir rivâyete ulaşamadım. Görüş birliğine rağmen ilgili haberlerde buna dair hiçbir işaretin olmaması şüphe uyandıran bir durum olarak karşımıza çıkıyor. Bilakis söz konusu rivâyetlerde Hz. Peygamber'in ihrama girmeden önce evlendiğine dair işaretler vardır. Zira Süleyman b. Yesâr'dan aktarılan bir rivâyete göre Hz. Peygamber Meymûne'yle Medine'den çıkmadan önce evlenmiştir.⁴⁵ Diğer bir deyişle henüz ilk mikat yerine bile varmamıştır. Hatta ihramsızken evlendiğini kabul edenler bu rivâyeti delil getirirler.⁴⁶ Bu bilgilerden hareketle her iki karşıt grubun bu konuda da ihtilaf içinde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu olaydaki asli durum yine Hz. Peygamber'in ihramsız olmasıdır. Ayrıca Debûsî'nin ifade ettiği şekilde Hz. Peygamber'in ihramdan sonra evlendiği konusunda görüş birliği olsa dahi bu durum Kerhî'nin ilkesinin uygulanabilirliğine engel olmaz. Çünkü her iki haber de asli durumun değişmesiyle yeniden bu ilkeye uygun şekilde yorumlanabilir. Cessâs'ın ilgili ilkeye dair getirmiş olduğu

⁴¹ Şeybânî'nin hadis değerlendirme anlayışının ne ölçüde metodik olduğuna dair fikir verebilecek bir çalışma için bk. Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları: Şeybani Örneği* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 171-220.

⁴² İsa b. Ebân ve Cessâs'ın ilgili konudaki görüşleri için bk. el-Cessâs, *el-Fuşûl*, 3/169.

⁴³ el-Cessâs, *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî*, 4/371.

⁴⁴ ed-Debûsî, *Taḳvîmu'l-edille fi uşûli'l-fıkh*, 218. Hatırlanacağı üzere Yezîd Hz. Peygamber'in helâlken evlendiğini; İbn Abbâs muhrimken evlendiğini aktarmıştı.

⁴⁵ İmâm Mâlik, "Hac", 366.

⁴⁶ el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, 4/1838.

yenilik tam olarak bu ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. Cessâs'a göre herhangi bir konuda belli bir asıl inşa eden (بان عليه) haber üzerine o aslı değiştiren (ناقل عنه) yeni bir haber gelirse asıl hükmü değiştiren haber evlâ kabul edilir.⁴⁷ Müsbî ve nâfiyi belirleme yolunda daha geniş bir bakış açısı sağlayan Cessâs, böylelikle Kerhî'ye ait teorinin temel mantığını da korumuş oluyor. Diğer taraftan Debûsî'nin asli durumun değişmesine yönelik bu yorumlarının Cessâs'a ait açıklamalardan mülhem olması yüksek bir ihtimal olarak karşımıza çıkar. Debûsî, Cessâs'tan tevarüs ettiği bu anlayışı kendisine hiç atıfta bulunmadan kendine özgü bir metotla birleştirip mu'âriz rivâyet gruplarına uygulamaya çalışmış gibi görünüyor. Halbuki Cessâs diğer birçok konuda sık sık atıf yaptığı halde asli durumun değişmesi durumunu açıklarken bu evlilikten hiç bahsetmez. İkinci itiraz noktası Kerhî'ye ait teorinin uygulamada başarısız olduğu için Hanefî âlimler tarafından iltifat görmediğine dairdir. Bunun aksine kendisinden sonra Cessâs, Kudûrî ve Kâsânî onun bu yöntemini desteklemiş ve uygulamıştır; hatta yukarıda da zikredildiği gibi bu yöntemi geliştirmeye yönelik adımlar atılmıştır.

Debûsî müsbî nâfiden evlâdır ilkesi üzerine gerekli gördüğü itirazları yaptıktan sonra neshe ihtimali olmayacak şekilde aktarılan iki haber grubu arasındaki te'âruzu yine aynı ilkenin mantığını kullanarak farklı bir şekilde *tercihe* başvurur. Ona göre iki haberden biri olayı herhangi bir delile dayanarak tafsilatıyla anlatmışsa onun haberine itimat edilir. Diğer bir ifadeyle olay yeni bir duruma yönelik bir delille anlatılırsa o rivâyet tercih edilmelidir. Zira Meymûne'nin evliliğinde İbn Abbâs evlilik anına şahitlik ettiği ve kıssayı nakletmiş olduğu için Hanefî ulamâsı tarafından onun rivâyeti tercih edilmiştir.⁴⁸

Kâsânî'ye gelince diğer Hanefî âlimlerin pek çoğu gibi onun da bu hususta *tercih* yöntemini uyguladığı görülür. Kâsânî iki yönden İbn Abbâs'ın hadisinin evlâ olduğunu söyler. Birinci olarak hadisler arasında içeriklerinin asli ve arızı durum ifade etmesi yönünden bir mukayese yapar. Şöyle ki: Bir kişi için asli durum ihramsız olmaktır. İhramlı olmak kişinin asli haline göre yeni bir durum sayılır. Dolayısıyla İbn Abbâs'ın hadisi Hz. Peygamber'in ihramlı olduğunu ifade ettiği için yeni (arızı) bir durumu ifade eder. Yezîd'in rivâyeti ise ihramsız olduğu için Hz. Peygamber'in asli durumunu ifade eder. Dolayısıyla burada tercihe daha şayan olan yeni bir durumu ortaya koyan rivâyettir. Öte yandan Kâsânî, Yezîd'in hadisindeki helâliğin, Hz. Peygamber'in zahiri durumunun göz önüne alınarak söylenmiş olduğunu; İbn Abbâs'ın rivâyetinde ise ihramlı olmak ile hakiki bir halin kastedildiğini vurgular. Diğer bir ifadeyle Kâsânî'ye göre İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in evlenme esnasındaki gerçek durumunu bilmektedir. Yezîd ise bu durumu bilmemektedir. Dolayısıyla Kâsânî'ye göre Hz. Peygamber'in evlenme sırasındaki gerçek durumunu bilen kişinin sözü, bu hali bilmeyenin sözüne göre evlâdır. Burada da yine Kerhî'ye ait teorinin izlerini görmek mümkündür. İkinci olarak İbn Abbâs'ın, Yezîd'den daha iyi bir fakih olduğunu ve hadis rivâyeti konusunda ondan daha güvenilir olduğunu dile getirir. Ardından fakih olan ravinin rivâyetinin kabule daha elverişli olduğunu ifade eder.⁴⁹ Bu durum Kâsânî'nin fıkhu'r-ravi şartını te'âruz durumunda tercihte bir unsur olarak kabul ettiğini gösterir.

SONUÇ

Neshe ihtimali olmayan te'âruz durumlarında haberler arasındaki çelişkiyi gidermeye çalışan Hanefî âlimler arasında uygulanan yöntemler açısından ciddi bir farklılığın olmadığı tespit edildi. İsâ b. Ebân haricinde araştırma kapsamındaki bütün Hanefî âlimler Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği hakkında te'âruz eden haberleri çözümlenmede tercih metodunu kullanmıştır. Ancak buradaki esas farklılık tercih metodunun uygulanışında göze çarpmıştır. Her bir âlim kendine özgü farklı bir metotla iki haber grubundan birini tercih etmiştir. Bu sonuç günümüz okuyucusunu Hanefîlerin neshi uygulayamadıkları durumlarda da öncelikli olarak haberlerin arasını uzlaştırmak için çaba göstermedikleri düşüncesine yaklaştırmaktadır. Hatta -her ne kadar kendisinden sonra şöhret bulmasa da- İsâ b. Ebân'ın

⁴⁷ el-Cessâs, *el-Fuşûl*, 3/169.

⁴⁸ ed-Debûsî, *Takvîmu'l-edille fi uşûli'l-fıkh*, 219.

⁴⁹ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1402/1982), 2/310.

ıskâta başvurması da bu durumu destekleyen bir unsur olarak görünmektedir. Öte yandan çalışma örnekleminin tercih yöntemi ağırlıklı bir sonuç ortaya çıkarması Hanefilerin ne sıklıkla te'vil yöntemine başvurduklarına dair bir soru gündeme getirir. Bu nedenle te'vil yönteminin uygulanabilirliğini test etmeye uygun örneklem gruplarıyla Hanefilerin te'vili uygulama sıklığı araştırılabilir. Bu da Hanefilerin haberlerin te'âruzuna yaklaşımı üzerine daha sağlam bir kanaatin oluşmasına katkı sağlar.

KAYNAKÇA

- el-Bihârî, Muhibbullah b. Abdişşekûr. *Kitâbu Müsellemeti's-subût*. 2 Cilt. Kahire: el-Matba'atu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, 1. Basım, 1326/1909.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *eş-Şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- el-Cebûrî, Hüseyin Halef. *el-Akvâlu'l-uşûlüyye li'l-İmâm Ebi'l-Hasen el-Kerhî*. Mekke, 1409/1989.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *el-Fuşûl fi'l-Uşûl*. nşr. 'Uceyl Câsim en-Neşemî. 4 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1405/1984.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî fi'l-fıkhî'l-Hanefî*. nşr. İsmetullah İnyetullah Muhammed - Said Bektaş. 8 Cilt. Beyrut - Medine: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Dârü's-Sirâc, 1. Basım, 1431/2010.
- Çinar, Fatih. "İslam Fıkhına Göre İhramlı Halde Evlilik". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (2020), 186-205.
- ed-Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh. *Takvîmu'l-edille fi'uşûli'l-fıkh*. nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Balabân, Ebu'l-Hasen Emîr. *Şahîhi İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân (el-İhsân fi takrîbi Şahîhi İbn Hibbân)*. nşr. Şu'ayb el-Arnâut. 18 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *et-Tahrîr fi'uşûli'l-fıkhî'l-câmi' beyne iştlâheyi'l-Hanefiyye ve's-Şâfi'iyye*. nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî. Kahire, 1. Basım, 1351/1932.
- İmâm Mâlik, Ebû Abdillâh el-Asbahî. *Muvaţta'*. 2 Cilt. Abu Dabi: Mü'essesetü Zeyd b. Sultan, 1425/2004.
- el-Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-şanâ'ic fi tertîbi's-şerâ'ic*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, 1. Basım, 1402/1982.
- el-Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *et-Tecrîd*. nşr. Muhammed Ahmed Serrac, Ali Cuma Muhammed. 12 Cilt. Kahire: Darü's-Selâm, 1427/2006.
- el-Leknevî, Abdülalî Muhammed b. Nizâmeddin. *Fevâtihi'r-rahâmût bi şerhi Müsellemi's-subût*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1423/2002.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Asbahî. *Muvaţta' (Şeybânî rivâyeti)*. nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif. Kahire: Vizâretü'l-Evkâf Re'îsu'l-Meclisi'l-A'lâ li's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1414/1993.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *eş-Şahîh*. 8 Cilt. Beyrut: Dârül-Cil, 1334/1916.
- Özer, Salim. *Debbusi'nin "el-Esrar fi'l-usul ve'l-furu" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1997.
- Özşenel, Mehmet. *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları: Şeybani Örneği*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- eş-Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan. *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne*. nşr. Mehdî Hasen el-Geylânî. 4 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1403/1982.
- et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed. *Şerhu me'âni'l-âşâr*. nşr. Muhammed Seyyid Cadelhak - Muhammed Zührî en-Neccâr. 5 Cilt. Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1415/1994.
- Turhan, Halil İbrahim. "Hicrî İlk Beş Asırda Hanefî Fıkıh Usûlünde Muâriz Haber Nazariyesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (2017), 1825-1872. <https://doi.org/10.18505/cuid.344405>.
- Türkmânî, Abdülmecîd. *Dirâsâtun fi'uşûli'l-hadîş 'alâ menheci'l-Hanefiyye*. nşr. Muhammed Abdülhalim en-Nu'mânî. Menşûrâtu Dâri Nu'mân - Mektebetü's-Saade, 1430/2009.